

Підтримку надає:

Федеральне міністерство
продовольства і
сільського господарства

на підставі рішення
Німецького Бундестагу

Німецько-український
агрополітичний діалог

Агрополітичний звіт

APD/APB/13/2022

Оцінка впливу рішення про скасування торговельних обмежень в торгівлі України з ЄС на торгівлю аграрною продукцією

Микола Пугачов

Київ, серпень 2022 року

Виконавці

Оперативний партнер

Генеральний уповноважений BMEL
Офіс Берлін

Про проєкт «Німецько-український агрополітичний діалог» (АПД)

Проєкт «Німецько-український агрополітичний діалог (АПД)» реалізується за підтримки Федеральним Міністерством продовольства та сільського господарства (BMEL) з 2006 року і наразі до 2024 року та за його замовленням через виконавця ТОВ ГФА Консалтинг Груп, а також робоче співтовариство, яке складається з ТОВ ІАК Аграр консалтинг (ІАК), Лейбніц-Інституту аграрного розвитку в країнах з перехідною економікою (ІАМО) та ТОВ ТОВ АФЦ Агрікалчер енд Файненс Консалтантс.

Реципієнтом проєкту виступає Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України «Дорада». При реалізації важливих заходів для розвитку ринку землі, використання державних земельних площ та приватизації АПД працює у кооперації з ТОВ з управління та реалізації земель (BVVG). Бенефіціаром проєкту виступає Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Проєкт має підтримувати Україну в питаннях розвитку сталого сільського господарства, ефективної переробної промисловості та підвищення міжнародної конкурентоспроможності відповідно до принципів ринкової та регуляторної політик та з урахуванням потенціалу розвитку, який виникає в рамках Угоди про Асоціацією між ЄС та Україною. З цією метою проєкт має надавати інформацію про німецький, зокрема, східнонімецький, а також міжнародний, європейський досвід з розробки рамкових аграрно-політичних умов, а також з організації відповідних аграрно-політичних установ.

www.apd-ukraine.de

Автор

Микола Пугачов

Дисклеймер

Це дослідження публікується за відповідальності Німецько-українського агрополітичного діалогу (АПД). Будь-які точки зору та результати, висновки, пропозиції чи рекомендації в дослідженні належать авторам і не обов'язково збігаються з думкою АПД.

© 2022 Німецько-український агрополітичний діалог
Всі права захищено.

Зміст

1. Ситуація в Україні – статус-кво та передумови для прийняття цього рішення.....	4
2. Чинне регулювання торговельних відносин між Україною та ЄС (нормативні акти, міжнародні документи)	7
3. Оцінка перспектив та наслідків скасування торгових обмежень (також із перспективою продовження цього рішення); питання конкуренції. 9	
4. Перспективи поточної ситуації в контексті євроінтеграції України – адаптація торгових регулювань до набуття статусу «країни-кандидата» та подальший процес зближення	14
5. Рекомендації щодо необхідних дій, законодавчих змін	14
Додаток А	17

1. СИТУАЦІЯ В УКРАЇНІ – СТАТУС-КВО ТА ПЕРЕДУМОВИ ДЛЯ ПРИЙНЯТТЯ ЦЬОГО РІШЕННЯ

Найважливішою подією минулого десятиріччя для розвитку України є підписання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони ¹ (далі – Угода; Угода про асоціацію). Угоду ратифіковано Законом № 1678-VII від 16 вересня 2014 року.² Передбачене Угодою рішення ЄС про відміну та зниження 98% митних тарифів для експорту української продукції сприяло збільшенню обсягів реалізації вітчизняної продукції та надходженню валюти, зростанню ролі нашої держави у світі. Угода дозволяє забезпечити функціонування поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС (далі – ЗВТ) та стала потужним поштовхом розвитку всієї економіки країни та її аграрного сектора, зокрема, сприяла збільшенню обсягів торгівлі з ЄС агропродовольчими товарами.

Європейська інтеграція є незмінним стратегічним пріоритетом державної політики України та продиктована фактом її належності до європейської цивілізації. Український народ свідомо зробив свій вибір на користь європейської інтеграції та має намір набути членства в ЄС. З цією метою в державі прийнята і послідовно провадиться стратегія інтеграції України до Європейського Союзу, затверджуються плани заходів з реалізації Стратегії комунікації у сфері європейської інтеграції тощо.

Аналіз динаміки експорту з України агропродовольчої продукції (групи 1-24 УКТЗЕД, а також казеїн, альбуміни, шкури, хутро, вовна, сіль, волокно) до Європейського Союзу свідчить, що спостерігається виражена динаміка нарощування вартісних обсягів продажів. Хоча відзначались і періоди спаду, але експорт збільшився з 2,1 млрд дол. у 2010 році до 8,4 млрд дол. у 2021 році. Найбільш стрімкий ріст обсягів експорту спостерігався у 2019-2021 роки. Рекордний обсяг експорту агропродовольчих товарів до ЄС досягнуто у 2021 році (рис. 1).

Повномасштабне вторгнення російських військ на територію України унеможливило звичну економічну діяльність, неабияк підірвавши сільське господарство, харчову і переробну промисловість у нашій країні, зруйнувавши агропродовольчий експорт та заблокувавши значну частину логістичних маршрутів. З початку воєнного вторгнення усі порти України у Чорному та Азовському морях були заблоковані, комерційні судна атаковані. Основні поставки вітчизняної продукції здійснювалося морським транспортом. З українських портів щомісяця експортувалося 5-6 млн т агропродовольчої продукції, у т.ч. й до країн ЄС. Наразі постачання агропродовольчої продукції водним транспортом неможливе.

¹ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2820

² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#Text>

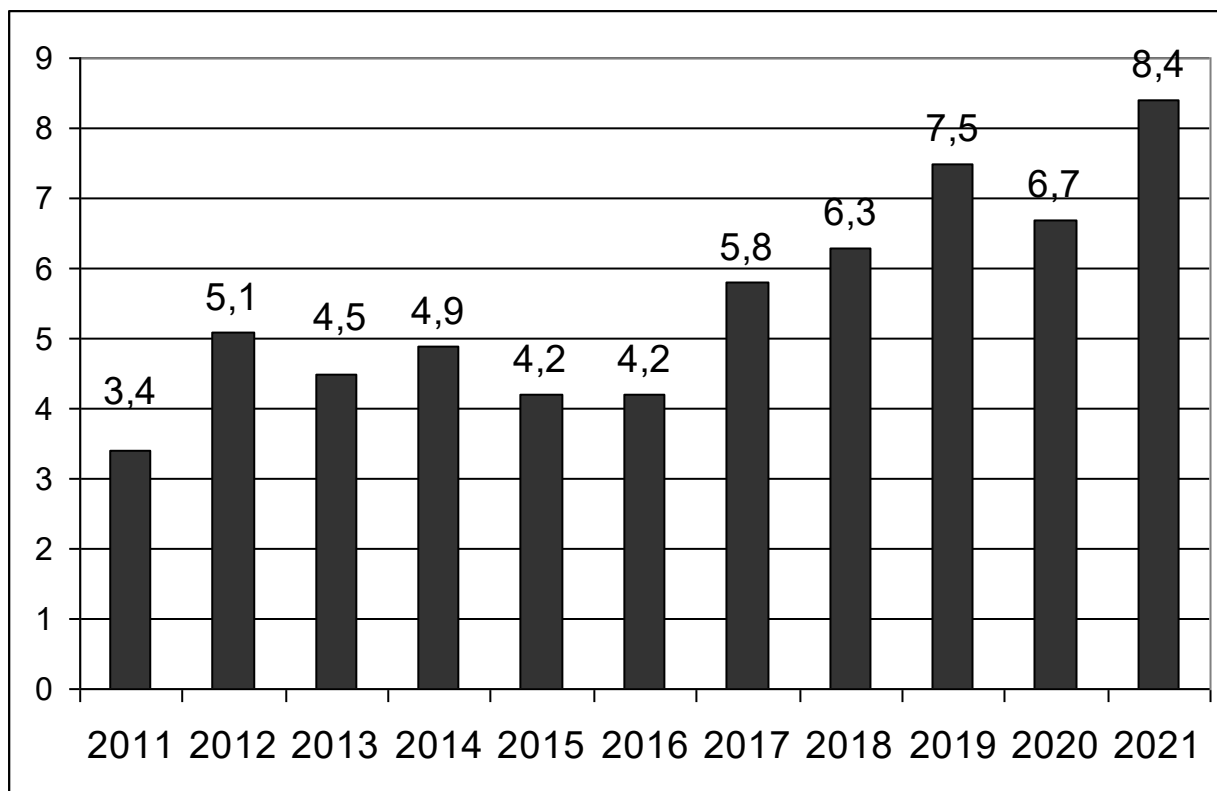

Рис.1. Динаміка експорту агропродовольчої продукції з України до ЄС, млн дол. США

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

Альтернативними варіантами є переорієнтація експортних шляхів до західних кордонів та вивезення продукції залізницею та автомобільним транспортом до країн ЄС. Європейський ринок стає чи не єдиним ринком збуту, який залишився в українських товаровиробників. Проте можливості такого експорту є набагато меншими порівняно із морським транспортом і складають 0,6-1 млн т на місяць. При цьому вантажні перевезення є дорожчими, а транзит довшим, що збільшує кінцеву вартість харчових продуктів.

Це суттєвий удар по експортерах. Проте суттєве зменшення обсягів українського експорту із початком війни є й значним ризиком для державних фінансів, оскільки саме експорт відіграє ключову роль у надходженні як податкових платежів, так і валюти. Без відновлення експорту про будь-яке повернення української економіки до нормального функціонування не може йтися. Для порівняння, якщо у березні 2021 року обсяги нашого експорту становили 4,8 млрд дол. США, то у березні 2022-го — лише 2,3 млрд.

У відповідь на прохання України максимально полегшити умови експорту продукції в умовах війни з метою поглиблення торговельних відносин з ЄС та продовження експорту до інших країн світу Європейськими партнерами був розроблений Регламент Європейського Парламенту та Ради № 2022/870 від 30 травня 2022 року про тимчасову лібералізацію торгівлі, яка доповнює торгові поступки, що

застосовуються до української продукції відповідно до Угоди про асоціацію.³ Він набув чинності 4 червня 2022 року та буде застосовуватись до 5 червня 2023 року. Регламентом передбачено:

- I. Тимчасове призупинення дії всіх тарифів, передбачених Додатком I-A до Угоди про асоціацію, а саме:
 - скасування мит для промислової продукції, що підлягали поступовому скасуванню впродовж семи років, тобто до кінця 2022 року;
 - призупинення застосування системи вхідних цін для фруктів та овочів;
 - призупинення усіх квот для сільськогосподарської продукції.
- II. Тимчасове призупинення антидемпінгових мит на імпорту товарів походженням з України, що є чинними станом на дату набрання чинності цим Регламентом.
- III. Тимчасове призупинення застосування глобальних захисних заходів щодо імпорту походженням з України.

Однак, заходи з лібералізації торгівлі залежатимуть від низки умов, зокрема: дотримання правил походження товарів та відповідних процедур в рамках Угоди про асоціацію; утримання від будь-яких нових обмежень на імпорту з ЄС, включаючи як застосування нових мит чи інших заходів, так і посилення існуючих обмежень (окрім зумовлених необхідністю в умовах війни); повага України до демократичних принципів, прав людини та основних свобод, верховенства права, а також постійні зусилля щодо боротьби з корупцією та протиправною діяльністю, передбачені статтями 2, 3 та 22 Угоди про асоціацію.

У випадку порушення Україною цих правил, ЄС залишає за собою право провести розслідування та за результатами повністю чи частково зупинити дію преференцій. Також, Єврокомісія відслідковуватиме ситуацію на ринку ЄС. У випадках, коли імпорту з України становитиме суттєву загрозу європейським виробникам, Європейський Союз може повернути мита на окремі продукти після проведення відповідного захисного розслідування.

Преференційні умови імпорту застосовуються також до тих товарів, що на момент набрання чинності перебувають у процесі транзиту з України до ЄС чи вже на митниці ЄС, за умови подання відповідної заявки до митних служб ЄС протягом 6 місяців з початку дії Регламенту.

Регламент Європейського Парламенту та Ради № 2022/870 від 30 травня 2022 року про тимчасову лібералізацію торгівлі, яка доповнює торгові поступки, що застосовуються до української продукції відповідно до Угоди про асоціацію між Європейським Союзом та Європейським співтовариством з атомної енергії та їх державами-членами, з одного боку, та Україною, з іншого боку. Скасування торговельних обмежень на український експорт є безпрецедентним кроком

³ <https://www.consilium.europa.eu>

Європейського Союзу для підтримки України. Ще ніколи ЄС не робив таких торговельних поступок жодній іншій країні.

Крім того в країнах ЄС почали вживати заходів, щоб полегшити наземне перевезення вантажів, щоб допомогти вивозити українську продукцію й до інших регіонів світу. Наприклад, Єврокомісія вже розпочала лібералізацію умов для українських водіїв вантажівок, які перевозять вантажі між Україною та ЄС, а також полегшення транзиту та використання інфраструктури ЄС для спрямування українського експорту до третіх країн.

2. Чинне регулювання торговельних відносин між Україною та ЄС (нормативні акти, міжнародні документи)

Згідно з Конституцією України засади зовнішньоекономічної діяльності визначаються виключно законами. В Україні національні суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності та іноземні суб'єкти господарювання при здійсненні зовнішньоторговельної діяльності керуються принципами і нормами, закріпленими в національних законодавчих актах. Одним із перших правових актів України щодо регулювання експортно-імпортних операцій став Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність».⁴ Зовнішньоторговельна діяльність регулюється нормами інших законів (зокрема «Митний кодекс України»⁵; «Про Митний тариф України»; «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті»; «Про ставки вивізного (експортного) мита на насіння деяких видів олійних культур»⁶ тощо), чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та які є частиною чинного законодавства країни, , а також з нормативно-правових актів, виданих на основі та на виконання зазначених законодавчих актів. До міжнародних нормативних актів можна віднести Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 952/2013 від 9 жовтня 2013 року про встановлення Митного кодексу Союзу (нова редакція), текст якого слугує суто засобом документування і не має юридичної сили.⁷

При здійсненні товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності суб'єкти господарювання дотримуються норм Закону України «Про регулювання товарообмінних (бартерних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності».⁸ Він встановлює режим здійснення бартерних операцій, відповідальність за порушення норм, визначає повноваження і функції державних органів під час здійснення контролю за проведенням таких операцій.

Важливим документом щодо міжнародних зобов'язань України, у т.ч. в сфері зовнішньоторговельної діяльності є Протокол про вступ України до Світової

⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>

⁵ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text>

⁶ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1033-14#Text>

⁷ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_009-13#Text

⁸ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/351-14#Text>

організації торгівлі (СОТ).⁹ Цей акт містить не тільки перелік зобов'язань держави щодо змін нормативно-правових актів, але й регулює норми щодо здійснення зовнішньої торгівлі. Так, при вступі в СОТ Україна зобов'язалася щороку зменшувати вивізне (експортне) мито на живу худобу та шкіряну сировину до значення 10 та 20 відсотків, відповідно (Закон України «Про вивізне (експортне) мито на живу худобу та шкіряну сировину»¹⁰), на насіння деяких видів олійних культур. Протокол ратифіковано Законом України «Про ратифікацію Протоколу про вступ України до Світової організації торгівлі».¹¹

Важливим актом щодо зміни нормативно-правової бази є Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Відповідно до Угоди, поряд із загальними заходами організації економічного співробітництва в питаннях аграрного сектору та розвитку сільських територій конкретизовано напрями поступового наближення Україною аграрного та зовнішньоторговельного законодавства, приведення інституційної інфраструктури та системи державного контролю забезпечення якості харчових продуктів у відповідність до регуляторної та адміністративної політики і практики Європейського Союзу.

В першу чергу це стосується правового забезпечення гармонізації регуляторних механізмів з урахуванням дії майже 60 відповідних регламентів, директив, рішень, рекомендацій та повідомлень Європейського Союзу. Серед них питання завершення гармонізації стандартів якості аграрної продукції, регулювання ведення органічного виробництва та вирощування генетично модифікованих сільськогосподарських культур, дотримання правил торгівлі насінням і племінними ресурсами, захисту географічних значень, походження та способів виробництва сільськогосподарської продукції і продуктів харчування, розвитку біорозмаїття тощо. Більшість з цих питань стосуються практики зовнішньої торгівлі. Наразі при здійсненні експорту агропродовольчої продукції до країн Європейського Союзу забезпечуються вимоги актів ЄС. Для прикладу, у додатку А наведено загальні вимоги до експорту вантажів зі свининою та продуктів з неї до ЄС. При експорті до окремих країни необхідно враховувати й специфічні вимоги, наприклад, для Фінляндії та Швеції (додаток А).

До російського вторгнення в Україні була сформована нормативна база розвитку експортної діяльності. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 588-р схвалена Стратегія розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року.¹² Відповідними постановами Кабінету Міністрів України щорічно затверджувалися квоти та переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2021 р. № 1424 «Про

⁹ https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_049#Text

¹⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/356-16#Text>

¹¹ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/250-17#Text>

¹² <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80#Text>

затвердження переліків товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню, та квот на 2022 рік»¹³ (з відповідними змінами в умовах воєнного стану) на 2022 рік затверджено обсяги квот товарів, експорт яких підлягає ліцензуванню; перелік контрольованих речовин (озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів), експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню; перелік товарів та обладнання, що можуть містити контрольовані речовини (озоноруйнівні речовини та фторовані парникові гази), експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню (крім товарів та обладнання, що перевозяться у контейнерах з особистими речами); перелік товарів, експорт яких підлягає ліцензуванню. В умовах військового стану також врегульовано й інші питання щодо зовнішньоторговельних відносин, зокрема щодо особливостей оподаткування та подання звітності у період дії воєнного стану, митного оформлення окремих товарів, що ввозяться на митну територію України у період дії воєнного стану¹⁴ тощо. Уряд прагне забезпечити достатню кількість аграрної продукції на внутрішньому ринку та активізувати експорт продукції. Так, постановою Кабінету Міністрів України від 24 березня 2022 р. № 352 скасував ліцензування експорту кукурудзи й соняшникової олії (виключив кукурудзу та олію соняшникову з переліку товарів, експорт та імпорт яких в 2022 р. підлягає ліцензуванню). Ліцензування залишається обов'язковим для пшениці і суміші пшениці та жита (меслин), м'яса курей свійських, яєць курей свійських.

З 4 червня 2022 року у торгівлі між Україною та ЄС застосовуються умови, передбачені Регламентом Європейського Парламенту та Ради №2022/870 від 30 травня 2022 року про тимчасову лібералізацію торгівлі, яка доповнює торгові поступки, що застосовуються до української продукції відповідно до Угоди про асоціацію.¹⁵

3. Оцінка перспектив та наслідків скасування торгових обмежень (також із перспективою продовження цього рішення); питання конкуренції

Оцінюючи перспективи зовнішньої торгівлі України з ЄС варто звернути увагу на наявність систем проблем у цих відносинах. Не зважаючи на збільшення обсягів експорту агропродовольчих товарів до Європейського Союзу, з усіх 27 країн-членів ЄС головними партнерами для України з року в рік залишаються лише кілька країн. Їх спільна частка у взаємній торгівлі агропродовольчими товарами з Україною з року в рік знаходиться в межах 70-80%. Найбільшою взаємна торгівля у 2020 році традиційно була з Нідерландами, Польщею, Іспанією, Німеччиною, Італією,

¹³ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1424-2021-%D0%BF#Text>

¹⁴ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2022-%D0%BF#Text>

¹⁵ <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=351bbe54-d274-4a71-9141-58023629451c&title=DoUvagiEksporteriv-Z4-Chervnia2022-RokuUTorgivliMizhUkrainoiuTasZastosovuiutsiaUmovi-PeredbacheniReglamentomvropeiskogoParlamentuTaRadi2022-870-Vid30-Travnia2022-RokuProTimchasovuLiberalizatsiiuTorgivli-YakaDopovniuTorgoviPostupki-SchoZastosovuiutsiaDoUkrainskoiProduksiiVidpovidnoDoUgodiProAsotsiatsiiu>

Францією і Бельгією, спільний оборот з якими перевищив 4/5 від загального. В експорті вказані країни теж відіграють для України вирішальну роль (табл. 1).

Табл 1. «Обсяги експорту агропродовольчої продукції з України до головних країн-покупців в ЄС, млн дол. США»

Країна	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Нідерланди	580	708	1279	1162	1476	1422
Іспанія	856	828	1025	1042	1199	985
Польща	478	506	612	657	785	850
Італія	586	626	776	738	716	584
Німеччина	201	245	402	667	871	581
Велика Британія	142	114	188	216	280	378
Бельгія	178	146	322	436	510	377
Франція	388	343	281	364	415	366

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

В цілому залишається незмінною і товарна структура вітчизняних експортних поставок до Європейського Союзу, яка у значній мірі співпадає з загальною. Найбільші доходи експортерам приносять продажі олії, зернових і олійних культур, залишків переробної промисловості. У 2020 році перераховані групи продукції разом зайняли більше 80% у структурі українського агропродовольчого експорту до країн ЄС (рис. 2).

У 2020 році Європейський Союз виступив основним ринком збуту таких агропродовольчих продуктів, як риба і рибопродукти (26 млн дол., або 62% вартості закордонних продажів України), яєчні продукти (12 млн дол., 64%), мед (115 млн дол., 83%), плоди і ягоди (184 млн дол., 77%), ріпак (949 млн дол., 94%), матеріали рослинного походження (45 млн дол., 96%), соєва олія (133 млн дол., 59%), макаронні вироби (41 млн дол., 76%), консервовані помідори (41 млн дол., 75%), соки (50 млн дол., 68%), екстракти та концентрати з чаю і кави (17 млн дол., 53%), дріжджі (19 млн дол., 76%).

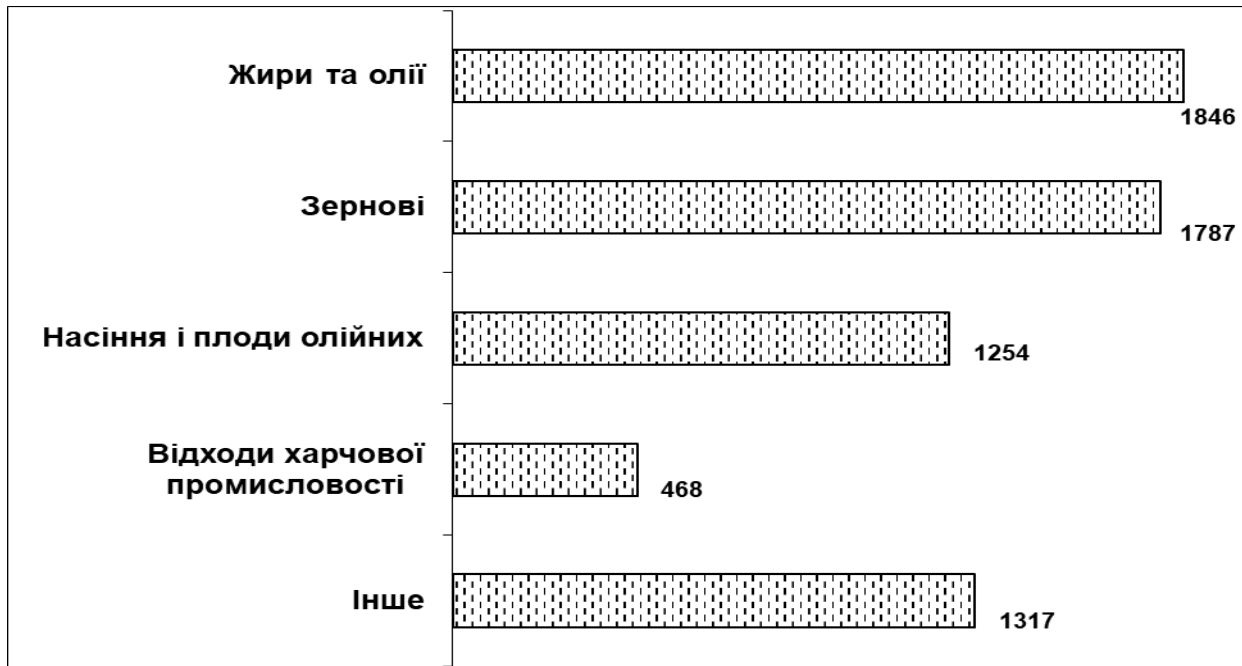

Рис. 2. Структура експорту агропродовольчої продукції з України до ЄС, млн дол. США

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

У 2021 році експорт з України до Європейського Союзу (з врахуванням Великої Британії, яка зараз не входить до складу його членів) становив 8,4 млрд дол. Двостороння торгівля, як і рік тому, найбільшою за обсягами фіксувалась з Нідерландами, Польщею, Німеччиною, Іспанією, Італією, Францією, Великою Британією та Бельгією, спільний оборот з якими утворив 82% від сумарного по угрупованню. Ключові товарні позиції вітчизняного агропродовольчого експорту в ЄС, як і раніше, включають олії і жири, зернові та олійні культури, залишки і відходи переробки, які приносять 4/5 виручки постачальникам на європейський ринок. Для багатьох українських продуктів країни ЄС стали основними ринками збуту: риба і морепродукти (36 млн дол., або 62% вартості експорту з України), яєчні продукти (7 млн дол., 58%), мед (128 млн дол., 89%), живі рослини і саджанці (5 млн дол., 63%), плоди, ягоди, горіхи (315 млн дол., 86%), ріпак (1303 млн дол., 77%), соєва олія (227 млн дол., 77%), ріпакова олія (174 млн дол., 78%), кондитерські вироби з цукру (106 млн дол., 52%), вироби з тіста (55 млн дол., 76%), консервовані томати (42 млн дол., 78%), екстракти та концентрати з чаю і кави (27 млн дол., 66%), дріжджі (20 млн дол., 77%), безалкогольні напої (76 млн дол., 55%).

У результаті підписання Угоди про асоціацію Україна отримала тарифні квоти на ряд товарів. Ситуація з використанням Україною безмитних квот на експорт окремих агропродовольчих товарів з року в рік покращувалася повільно. За час дії зони вільної торгівлі Україні вдалося з 2017 року отримати додаткові преференційні квоти на мед, виноградний сік, оброблені томати, ячмінну крупу, овес, пшеницю, ячмінь і кукурудзу. Також наприкінці 2019 року Європарламентом було ухвалено рішення

про загальне збільшення квот на безмитне ввезення Україною курятини до 70 тис. тонн на рік до 2021 року. Загалом по деяких продуктах квоти закриваються щорічно, але по більшості не використовуються навіть наполовину. У 2020 році вдалося повністю вичерпати квоти на безмитні поставки до країн Євросоюзу меду, яблучного і виноградного соків, цукру, ячмінної крупи і борошна, консервованих томатів, обробленого крохмалю, кукурудзи, м'яса птиці, яєць, обробленої продукції з зернових та крохмалю.

За 2021 рік українські підприємці повністю закрили безмитні експортні квоти до ЄС по меду, яблучному і виноградному соках, ячмінній крупі і борошну, консервованих томатах, обробленому крохмалю, оброблених продуктах з зерна, яйцях і м'ясу птиці. З початку 2022 року вже цілком використані квоти на мед, консервовані помідори, яблучний та виноградні соки. Основні причини неспроможності повною мірою використати тарифні квоти – це проблеми з дотриманням правил безпеки харчових продуктів, недотримання стандартів у сфері санітарних та фітосанітарних заходів, відсутність надійних торговельних партнерів у ЄС.

Можна зробити висновок, що конкурентними на європейському ринку є вітчизняні зернові та олійні культури і олійні. Про низький рівень конкурентоспроможності готових харчових продуктів свідчить не тільки не повне використання безмитних експортних квот ЄС, але й незначна частка цих продуктів у загальному експорті агропродовольчої продукції до ЄС. Так у 2020-2021 році вона не перевищувала 15,3% (табл. 2).

Табл. 2 «Експорт агропродовольчої продукції (групи 1-24 УКТЗЕД) та групи 4 – Готові харчові продукти до ЄС, млн. дол»

Роки	Всього (групи 1-24)	У т.ч. група 4 – Готові харчові продукти	
		млн. дол	%
2012	4931	747	15,1
2013	4468	781	17,5
2014	4766	899	18,9
2015	4049	762	18,8
2016	4122	703	17,1
2017	5649	865	15,3
2018	6126	909	14,8
2019	7314	942	12,9
2020	6515	996	15,3
2021	7674	1080	14,1

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України.

В цілому ж співпраця українських експортерів з ЄС в рамках ЗВТ суттєво покращила конкурентоспроможність вітчизняного бізнесу не тільки на ринку ЄС. Вимоги Євросоюзу змусили українських виробників забезпечити відповідність найвищим стандартам, що дозволило збільшувати обсяги експорту агропродовольчої продукції та відкривати нові ринки збуту світі.

Оцінюючи перспективи скасування торгових обмежень не прогнозуємо у 2022 році збільшення обсягів експорту агропродовольчої продукції до ЄС порівняно з 2021 роком. За оптимістичним сценарієм експорт наблизиться до показника 2020 року. Суттєвим стримуючими чинниками є невисока конкурентоспроможність вітчизняної продукції та залишаються логістичні обмеження експорту.

Практично паралізованою є портова інфраструктура України. Морські порти Бердянськ, Маріуполь, Скадовськ, Херсон захоплені і не працюватимуть до відновлення контролю України над територіями. Робота портів Миколаєва та Одеси заблокована. Працюють лише порти Дунаю, і триває робота над збільшенням їх пропускної здатності. Після втрати доступу до морських перевезень кордон з ЄС став єдиним напрямом для зовнішньої торгівлі українською продукцією. Ідеться не лише про ЄС. Україна продовжує продавати товари, зокрема агропродовольчі, до країн Африки та Азії транзитом через порти європейських держав, зокрема Румунії, Польщі та країн Балтії. Такі логістичні маршрути призводять до додаткових витрат і знижують конкурентоспроможність продукції.

Наразі в ЄС немає порту, який би був настільки орієнтований на експорт сировинних товарів, як в Одесі та Миколаєві. Тому потрібно перебудувати експортну логістику як на заході, так і в країнах ЄС. Наприклад, будувати у країнах ЄС склади, вивозити туди без мита агропродовольчу продукцію, а потім – реекспортувати у будь-яку країну світу.

Українською владою і бізнесом здійснюються заходи щодо налагодження нових шляхів постачання, відновлюються залізничне та автотранспортне сполучення. Але є труднощі через пошкодження та перевантаженість колій, їх невідповідності європейським. Як наслідок, збільшуються черги вантажів на західному напрямку. Рішення ЄС про відкриття ринку значно спростить життя транзитному експорту і знизить адміністративні витрати, пов'язані із сплатою мит, збільшить прибутки експортерів та підвищить конкурентоспроможність їх продукції. Найбільше виграють експортери тих товарів, яких раніше практично не продавали понад квоти: меду, оброблених томатів, соків, круп і борошна, солоду, пшеничної клейковини, цукру, крохмалю та інших.

4. Перспективи поточної ситуації в контексті євроінтеграції України – адаптація торгових регулювань до набуття статусу «країни-кандидата» та подальший процес зближення

Застосування до 5 червня 2023 року у торгівлі між Україною та ЄС умов, передбачених Регламентом Європейського Парламенту та Ради №2022/870 від 30 травня 2022 року про тимчасову лібералізацію торгівлі, яка доповнює торгові поступки, що застосовуються до української продукції відповідно до Угоди про асоціацію, можна розглядати як певне моделювання членства України в Європейському Союзі. Оскільки протягом зазначеного періоду не прогнозується суттєвих змін структури та обсягів експорту агропродовольчої продукції до ЄС порівняно з 2020-2021 роками, європейські аграрії та політики зможуть переконатися, що Україна не завдає жодної шкоди.

Для українських товаровиробників спрощення торгівлі з ЄС є шансом щодо підвищення конкурентоспроможності та нарощування своїх спроможностей. При цьому залишаються неторговельні обмеження у торгівлі з ЄС. Чинними будуть вимоги щодо відповідності українських товарів європейським стандартам якості. Зокрема, для українських експортерів залишаться такі бар'єри при виході на європейський ринок:

- технічні бар'єри, пов'язані з невідповідністю вітчизняних стандартів якості технічним регламентам і нормативам безпечності продукції в ЄС;
- значні дотації та субсидії, які одержують виробники харчової продукції в ЄС, що ставить низку вітчизняних експортерів відповідних товарів на межу цінової конкурентоспроможності на європейському ринку.

Тобто, ті вітчизняні компанії, які раніше не могли експортувати товари до ЄС, зможуть це робити лише після підвищення якості своєї продукції до відповідних стандартів. Більш конкурентну позицію на ринку ЄС отримають експортери меду, м'яса курятини, ячменю, вівсу, круп, борошна, цукру, крохмалю.

Залишається відкритим питання запровадження European Green Deal, у рамках якого ЄС може значно обмежити український експорт до себе найбільш вуглецевомісткої продукції (сюди може бути включена тваринницька продукція, зокрема яловичина) за допомогою механізму карбонового коригування імпорту. У цьому плані позитивним є те, що Україна офіційно стала учасником Європейської програми дій з довкілля і клімату «LIFE». Ця Програма є інструментом фінансування екологічних і кліматичних заходів Європейського Союзу. Отже Україна в рамках співпраці розвиватиме напрямом Green Deal.

5. Рекомендації щодо необхідних дій, законодавчих змін

Пропозиції щодо подальшого розвитку політики України можна згрупувати за основними напрямками:

1) Забезпечення успішної Європейської інтеграції України – головного стратегічного пріоритету держави та основи розвитку вітчизняної економіки.

23 червня 2022 року Рада Європи розглянула рекомендації Єврокомісії щодо надання Україні офіційного статусу "кандидат у члени Євросоюзу". Цей статус є офіційним визнанням Євроінтеграційних прагнень нашої держави, відповідності українського законодавства та суспільно-політичного статусу більшості європейських цінностей із необхідністю подальшого вдосконалення за конкретними напрямками. Набуття статусу кандидата є початком довгого і складного шляху удосконалення, але без нього Україна ніколи не стане повноцінним членом ЄС.

Насамперед, необхідно виконати рекомендації Європейської комісії, пов'язані з наданням статусу кандидата у члени Євросоюзу (посилення боротьби з корупцією на високому рівні, удосконалення законодавства щодо формування Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів, принципів відбору суддів Конституційного суду, проведення конкурсу на посаду директора НАБУ та ін.).

Перелік завдань щодо реформування української нормативно-правової бази містить Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. Тому необхідно продовжити імплементацію нормативно-правової бази України до вимог Європейського Союзу та забезпечити успішне виконання Плану заходів з виконання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС¹⁶, приєднання до Конвенції про процедуру спільного транзиту та Конвенції про спрощення формальностей у торгівлі товарами («митний безвіз»)¹⁷. Кабінет Міністрів України здійснює постійний моніторинг виконання Угоди про асоціацію, складає щорічні плани щодо подальшої імплементації нормативно-правової бази України.

2) Створення умов для подальшого розвитку агропродовольчого сектору України.

Розвиток вітчизняного сільського господарства та харчової і переробної промисловості у післявоєнний період можливий в умовах створення середовища, сприятливого для конкуренції та впровадження інновацій.

У цьому плані важливо продовжити поетапну лібералізацію ринку земель сільськогосподарського призначення та завершення всіх передбачених заходів для повноцінного функціонування ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення.

Опитування Європейської бізнес асоціації показало, для основними перепонами для ведення бізнесу в Україні є недовіра до судової системи, корупція, монополії,

¹⁶ <https://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=f1bdcc6c-abc8-46dc-9648-ed56b2fcea1c&tag=ImplementatsiiaUgodiProAsotsiatsiiuMizhUkrainoiuTas>

¹⁷ З 17 березня 2021 року Україною розпочато етап національного застосування NCTS - технології, що лежить в основі європейської Конвенції про процедуру спільного транзиту.

нестабільне законодавство, репресивні дії правоохоронних органів, складність з адмініструванням податків.¹⁸ У напрямі усунення зазначених перешкод й має формуватися подальша аграрна і економічна політика країни, забезпечуючи повернення до ринкових засад управління фінансово-економічною системою.

Функціонування ринкового обігу земель сільськогосподарського призначення має бути підкріплено судовою реформою і забезпеченням верховенства права, оскільки вони взагалі є основою будь-якого розвитку. А в аграрній галузі вони є особливо критичними для розвитку фермерства, залучення інвестицій, сучасних технологій та інновацій сільськогосподарськими підприємствами.

Подальший розвиток аграрного сектору Україна відбуватиметься в умовах дефіциту бюджетних коштів, їх браку на цілі державної підтримки агропродовольчої галузі. Тому актуалізуються питання забезпечити реальне підвищення ефективності бюджетних витрат в аграрному секторі; захист від ринкових змов, інших видів недобросовісної конкуренції та зловживання монополією; низькі податки (особливо на заробітну плату); прості діджилітизовані процедури звітності, отримання дозволів і реєстрацій та інші умови для ведення аграрного бізнесу. Товаровиробники повинні конкурувати між собою, а не за бюджетні кошти підтримки. Варто забезпечити обов'язковий супровід фінансової підтримки виробництва адекватним якісним оновленням знань та практичних навичок користувачів цієї підтримки.

Пріоритетами має бути розвиток інфраструктури загального користування: дороги, залізничні колії, порти. Все це потрібно не просто відновити, але в багатьох випадках перебудувати вже за новими стандартами, зокрема залізничні шляхи з європейською шириною колії. Доречним вбачається створення за підтримки іноземних партнерів України спеціального фонду для страхування воєнних ризиків. Власники активів, які постраждали від війни, у т.ч. прості селяни, мають отримати повноцінну компенсацію коштом агресора – це хоча б частково заспокоїть інвесторів, не кажучи вже про відновлення справедливості.

Україна повинна утримуватися від запровадження нових мит або кількісних обмежень для товарів походженням із ЄС або ж від підвищення існуючих мит. Наразі Україна здійснює чотири спеціальні розслідування, у т.ч. щодо сирів.

3) Сталий розвиток сільських територій

Повномасштабне вторгнення російських військ на територію України ще більше ускладнило демографічну ситуацію в сільській місцевості, поглибило деградацію поселенської мережі. Найбільшою у кількісному і якісному відношенні залишається кадрова проблема на селі. Це головний обмежуючий чинник сільськогосподарського розвитку. Нестача працездатної молоді на сільському ринку праці ускладнюватиме впровадження прогресивних техніко-технологічних змін у сільськогосподарському

¹⁸ <https://eba.com.ua/research/doslidzhennya-ta-analilyka/>

виробництві та знижуватиме продуктивність праці, що тягнутиме за собою низький рівень її оплати і, як наслідок, зниження доходів сільських жителів та погіршення їх життєвого рівня. До всіх цих процесів в умовах військових дій додалася міграція населення та призов працівників до лав Збройних сил. Нагальною постає потреба у цілеспрямованій державній політиці щодо розвитку і підтримки розвитку мікро- та малих товаровиробників у сільській місцевості.

Сільський розвиток і забезпечення реалізації громадянських прав селян в умовах війни та післявоєнного відновлення України потрібно забезпечувати через механізм цифровізації, забезпечення Інтернет - зв'язку по всіх сільських територіях держави. Це сприятиме посиленню можливостей громадян віддалених громад та внутрішньо переміщених осіб у цих громадах щодо: дистанційного навчання дітей, студентів; фермерів (товаровиробників) щодо оперативного отримання інформації та підвищення кваліфікації; мешканців щодо отримання адміністративних послуг та консультацій, у т.ч. медичних консультацій.

Необхідно забезпечити розвиток системи соціального захисту найбідніших верств населення, особливо в сільській місцевості. Доцільно вже зараз орієнтувати владу на розробку масштабних програм подолання бідності в країні, у т.ч. в сільській місцевості. Зменшення попиту в Україні через падіння доходів громадян вимагатимуть розробки програм і заходів щодо надання безоплатних обідів і сніданків у дитячих садках і школах.

Додаток А

Вимоги до експорту до ЄС вантажів зі свининою та продуктів з неї

Загальні вимоги:

Regulation (EC) No 852/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the hygiene of foodstuffs

Regulation (EC) No 853/2004 of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 laying down specific hygiene rules for food of animal origin

Regulation (EU) 2017/625 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2017 on official controls and other official activities performed to ensure the application of food and feed law, rules on animal health and welfare, plant health and plant protection products, amending Regulations (EC) No 999/2001, (EC) No 396/2005, (EC) No 1069/2009, (EC) No 1107/2009, (EU) No 1151/2012, (EU) No 652/2014, (EU) 2016/429 and (EU) 2016/2031 of the European Parliament and of the Council, Council Regulations (EC) No 1/2005 and (EC) No 1099/2009 and Council Directives 98/58/EC, 1999/74/EC, 2007/43/EC, 2008/119/EC and 2008/120/EC, and repealing Regulations (EC) No 854/2004 and (EC) No 882/2004 of the European Parliament and of the Council, Council Directives 89/608/EEC, 89/662/EEC, 90/425/EEC, 91/496/EEC, 96/23/EC, 96/93/EC and

97/78/EC and Council Decision 92/438/EEC (Official Controls Regulation) (Text with EEA relevance)

Commission Delegated Regulation (EU) 2019/624 of 8 February 2019 concerning specific rules for the performance of official controls on the production of meat and for production and relaying areas of live bivalve molluscs in accordance with Regulation (EU) 2017/625 of the European Parliament and of the Council (Text with EEA relevance)

Commission Implementing Regulation (EU) 2019/627 of 15 March 2019 laying down uniform practical arrangements for the performance of official controls on products of animal origin intended for human consumption in accordance with Regulation (EU) 2017/625 of the European Parliament and of the Council and amending Commission Regulation (EC) No 2074/2005 as regards official controls (Text with EEA relevance)

Commission Regulation (EC) No 2073/2005 of 15 November 2005 on microbiological criteria for foodstuffs (Text with EEA relevance)

2011/163/EU: Commission Decision of 16 March 2011 on the approval of plans submitted by third countries in accordance with Article 29 of Council Directive 96/23/EC (notified under document C(2011) 1630) (Text with EEA relevance)

Commission Regulation (EC) No 1881/2006 of 19 December 2006 setting maximum levels for certain contaminants in foodstuffs (Text with EEA relevance)

Regulation (EU) No 1169/2011 of the European Parliament and of the Council of 25 October 2011 on the provision of food information to consumers, amending Regulations (EC) No 1924/2006 and (EC) No 1925/2006 of the European Parliament and of the Council, and repealing Commission Directive 87/250/EEC, Council Directive 90/496/EEC, Commission Directive 1999/10/EC, Directive 2000/13/EC of the European Parliament and of the Council, Commission Directives 2002/67/EC and 2008/5/EC and Commission Regulation (EC) No 608/2004 (Text with EEA relevance)

Commission Implementing Regulation (EU) No 1337/2013 of 13 December 2013 laying down rules for the application of Regulation (EU) No 1169/2011 of the European Parliament and of the Council as regards the indication of the country of origin or place of provenance for fresh, chilled and frozen meat of swine, sheep, goats and poultry

Специфічні вимоги:

Commission Implementing Regulation (EU) 2015/1375 of 10 August 2015 laying down specific rules on official controls for Trichinella in meat (Text with EEA relevance)

Regulation (EU) 2016/429 of the European Parliament and of the Council of 9 March 2016 on transmissible animal diseases and amending and repealing certain acts in the area of animal health ('Animal Health Law') (Text with EEA relevance)

Commission Delegated Regulation (EU) 2020/692 of 30 January 2020 supplementing Regulation (EU) 2016/429 of the European Parliament and of the Council as regards rules for entry into the Union, and the movement and handling after entry of consignments of certain animals, germinal products and products of animal origin (Text with EEA relevance)

Commission Regulation (EC) No 1688/2005 of 14 October 2005 implementing Regulation (EC) No 853/2004 of the European Parliament and of the Council as regards special guarantees concerning salmonella for consignments to Finland and Sweden of certain meat and eggs (Text with EEA relevance) – для Фінляндії та Швеції.